

Illouz, E. (2015).

Waarom liefde pijn doet. Een sociologische verklaring

Antwerpen/Amsterdam: De Bezige Bij, 429 pp.

Philippe De Wilde*

Eva Illouz, een Israëlische sociologe, behoort volgens *Die Zeit* bij de twaalf denkers die onze gedachten van morgen zullen beïnvloeden. Afgaande op haar jongste boek valt daar best iets voor te zeggen. In *Waarom liefde pijn doet* onderzoekt ze de betekenis en de gevolgen van de moderniteit in het domein van de liefde¹. Het is een prikkelend boek over hoe mannen en vrouwen verloren kunnen lopen in hun zoektocht naar een partner, hoe daarbij onzekerheid hun metgezel is, en hoe eigen dit is aan de tijd waarin we leven.

Anders dan de meeste handboeken over de liefde probeert Illouz deze problemen te verklaren door de contacten tussen mannen en vrouwen meer vanuit een maatschappelijke dan vanuit een psychologische context te bekijken. Dat maakt haar interessant. Ze vertrekt hierbij van concrete vragen: Is zij/hij wel de juiste? Hoe weet ik dat deze persoon bij me past? Zal ik misschien nog eens een betere kandidaat tegenkomen? Waarom

1 Met 'liefde' wordt hier niet bedoeld de liefde die men kan voelen voor een kind of een ouder of een goede vriend. Illouz heeft het specifiek over de liefde tussen geliefden.

* Klinisch psycholoog en systeemtheoretisch psychotherapeut. De Luwte, systemische groepspraktijk in Gent en Lochristi (www.luwte.be).
E-mail: dewilde.philippe@skynet.be

heeft hij/zij zo weinig voor mij over? Waarom laat hij/zij niets van zich horen? Het is het soort vragen dat we ook in de therapiekamer tegenkomen en waar we als therapeut mee aan de slag gaan.

De centrale stelling van haar boek is de obsessie van deze tijd met vrijheid en autonomie. We leven in een maatschappij waarin de idee van individuele verantwoordelijkheid de boventoon voert, waardoor we ook de volle verantwoordelijkheid dragen voor onze liefdespijn. Men voelt zich leeg en waardeloos als men zijn liefde niet beantwoord ziet of als men verlaten wordt.

Het is ooit anders geweest leert Illouz. In premoderne tijden Illouz vergelijkt aan de hand van de teksten van Jane Austen kwam een onbeantwoorde liefde niet neer op een devaluatie van het zelf. Geliefden ontleenden hun gevoel van eigenwaarde aan hun vermogen om volgens morele codes en idealen te leven, en niet zozeer aan de waardering die hun man of vrouw voor hen had. De protagoniste uit *Pride and Prejudice* (1813) reageert niet terneergeslagen en ook niet gekwetst, maar eerder gevat en slagvaardig, op de arrogante en neerbuigende commentaar van een potentiële huwelijkskandidaat op haar verschijning ('Ze kan ermee door, maar ze is niet knap genoeg om mij te verleiden.'). Zijn uitspraak raakt haar zelfgevoel niet. Hoewel hij veruit de aantrekkelijkste partij in haar onmiddellijke nabijheid is, blijft zij uiterst beheerst en toont ze haar gevoelens pas wanneer hij zich conformeert aan de manier waarop zij liefde ziet en definieert.

In *Sense and Sensibility* (1811) ontdekt de hoofdpersoon dat de man op wie ze verliefd is (en die haar laat geloven dat dit wederkerig is) stiekem verloofd is met een andere vrouw. Wanneer haar later verteld wordt dat hij zijn verloving met deze vrouw niet heeft verbroken (en dat betekent dat hij spoedig met haar zal trouwen), verheugt ze zich over zijn morele overwinning, omdat het hem moreel onwaardig zou hebben gemaakt als hij zich niet aan zijn belofte aan een ander zou hebben gehouden. Haar trouw aan haar zedelijke principes heeft duidelijk voorrang boven haar liefde, zoals zijn verloving voorrang heeft boven zijn gevoelens voor haar.

Vanuit het standpunt van het moderne gevoelsleven zijn Austens vrouwen niet alleen abnormaal beheerst, maar hun persoonlijkheid lijkt ook minder afhankelijk van de blik van de man. Volgens Illouz maken deze vrouwen hun eigenwaarde ondergeschikt aan een zedelijk doel dat hun

verlangens transcendeert. Ze ontlene hun gevoel van eigenheid niet aan anderen (in dit geval de man), maar aan hun (of zijn) vermogen om morele geboden te erkennen en te gehoorzamen, die als het ware objectief gegeven zijn. Eigenwaarde bestaat dus juist in het samengaan van verlangen en morele intentie, en berust op hoe men zich gedraagt of hoe men handelt. Illouz noemt deze manier om emoties te organiseren een ‘regime van de performativiteit’. Emoties volgen op handelingen (*performance*), maar vormen daar geen vereiste voor. Je ervaart gevoelens pas als het gedrag overeenstemt met de morele codes.

Daartegenover staat het ‘regime van emotionele authenticiteit’ zoals we dat vandaag kennen. ‘Hou je echt van hem?’ ‘Als ik van hem houd, hoe diep, intens en echt is die liefde dan?’ In zo een regime gaat de gehechtheid niet vooraf aan, maar volgt die op de emoties die het subject ervaart. Wanneer de liefde aldus wordt gedefinieerd als iets wat betrekking heeft op het diepste wezen van de persoon, en niet op zijn of haar klasse en positie, houdt die liefde een directe waardering van de persoon in, en wordt een afwijzing een afwijzing van het ik. Omdat in de amoureuze orde die Austen beschrijft de maatstaven aan de hand waarvan je mensen beoordeelde (in elk geval ten dele) expliciet gebaseerd waren op maatschappelijke klasse, had de verwerping van een huwelijkskandidaat niets te maken met de innerlijke essentie van het subject, maar alleen met diens positie. Toen Austen zelf werd verzocht geen omgang meer te hebben met een man die haar het hof maakte en op wie ze duidelijk gesteld was, aanvaardde ze dat vonnis zonder protest, omdat ze beiden wisten dat ze geen geld hadden. Hier bieden de maatschappelijke organisatie en de morele codes bescherming tegen erosie en uitholling van de persoon.

Toegegeven, dit is moeilijke materie die zich niet meteen laat behappen. Het vraagt enige inspanning om zich in te leven in de psychologie van de mensen van toen, die zo anders is dan de onze. De voorbeelden die ze geeft van hoe het eraan toe ging in premoderne tijden zijn zeer verhelderend. Liefde die voortvloeit uit ‘gehechtheid’ en ‘gewoonte’ staat zo ver af van de onmiddellijke aantrekkingskracht die we vandaag verbinden met liefde op het eerste gezicht. Het helpt voor de psychotherapeuten onder de lezers om ons vertrouwd te maken met deze wat obsoleete denkers en opvattingen, die soms nog opduiken in gesprekken met cliënten en die naar mijn

mening nog steeds in elk van ons verankerd liggen. Toen ik een wat oudere cliënte vroeg of zij haar man graag had gezien schamperde ze: 'Sinds wanneer hebben geluk en liefde met elkaar te maken?' Ofschoon haar liefde uitging naar een ander had ze destijds gekozen om niet bij haar man weg te gaan. Ze moet mijn verwonderde blik gezien hebben, want ze haastte zich eraan toe te voegen: 'Daar lag mijn geluk, in mijn gezin, bij mijn kinderen.' Dergelijke opvatting over de liefde is niet van deze tijd. Vandaag zijn liefde en geluk innig verbonden, streeft men zijn geluk na in de liefde, in de vervulling ervan, wordt liefde gezien als een verrijking van en een aanvulling op de persoon die men is. Hoe anders nog werd begin jaren tachtig van de vorige eeuw liefde gedefinieerd als 'het kunnen verdragen dat men iemand toebehoort' (ik citeer mijn professor wijsbegeerte Rudolf Boehm in een van zijn lessen). Ik denk dat nog weinig (jonge) mensen zich hierin zullen herkennen. Zo vlug evolueren de dingen.

Hoe zit het dan met de liefde heden ten dage? Illouz wijst op de grote mate van onzekerheid die geliefden kunnen ervaren in hun zoektocht naar een partner, een onzekerheid die inherent is aan een samenleving die zoveel belang hecht aan autonomie. In de liefde, zo poneert Illouz, is het zoeken naar een evenwicht tussen het verlangen autonoom te zijn en het opgeven van diezelfde autonomie. Uitingen van amoreuze gevoelens worden gecontroleerd, de autonomie bewaakt. Moderne liefdesrelaties zitten klem in curieuze paradoxen die te maken hebben met het feit dat zowel mannen als vrouwen zich moeten gedragen alsof een relatie niet op voorhand binding betekent. De wil om je te binden, zo betoogt Illouz, wordt het resultaat van een relatie in plaats van de voorwaarde. De hele bindingskwestie wordt op voorhand losgekoppeld van de liefdesrelatie, terwijl die tegelijk gestalte moet geven aan een permanent erkenningsproces. Ik probeer dit te verduidelijken aan de hand van een voorbeeld uit het boek: een 26-jarige vrouw wordt een tijdlang het hof gemaakt door een man, op wie ze aanvankelijk niet eens zo verliefd is. Toch begint ze een relatie. 'Hij deed precies wat goed was', zegt ze achteraf. Hij schreef liefdesbriefjes, bedacht verrassende uitstapjes, kocht kleine cadeautjes enzovoort. Korte tijd later moet de man voor zijn werk naar Europa verhuizen. Hij vraagt haar om met hem mee te gaan, wat ze ook besluit te doen, zelfs al moet ze daarvoor haar werk opzeggen. Als ze hem na enige tijd achterna reist, merkt ze bij aankomst al

vlug dat zijn liefde is bekoeld. Na lang aandringen geeft hij toe dat hij niet weet of hij in staat is zich te binden. Drie maanden later vertrekt zij terug naar New York, in zak en as. Toch blijft ze van hem houden. Hij heeft haar niet slecht behandeld, vindt ze, ook hij vindt het jammer dat het zo is gelopen. En hoewel ze haar baan voor hem heeft opgegeven, is ze toch niet boos op hem, hij heeft haar immers niet beloofd dat hij met haar zou trouwen. Zoiets had ze hem ook niet willen/kunnen vragen. Ze wilde zich niet de mindere voelen en vermijden zielig of afhankelijk over te komen.

Dit voorbeeld suggereert dat het tegenwoordig ontoelaatbaar is geworden om in de liefde veel te eisen van de ander. Het is voor deze vrouw, zo duidt Illouz, belangrijker om het zelfbeeld van autonome vrouw te behouden dan het gevaar te lopen zich afhankelijk op te stellen. Haar zelfbeeld is sterk afhankelijk van de interactie met haar liefdespartner, waarbij het tonen van autonomie en het respecteren van de autonomie van de ander dat wil zeggen: geen eisen aan elkaar stellen voortdurend in het geding zijn. Iemand onder druk zetten is zowel bedreigend voor diegene die onder druk wordt gezet als voor de persoon die druk uitoefent. 'Bel ik hem/haar, bel ik niet?' 'Vertel ik hem/haar dat ik hem/haar heel aardig vind of speel ik de vrouw/man die het niets kan schelen?' 'Moet ik vooral ongenaakbaar zijn of vooral lief en aanhankelijk?' Als telefoons niet beantwoord worden, elk gesprek over de toekomst omzeild wordt, de ander vindt dat je te dicht komt, dan is de kans groot dat men gaat twijfelen aan zichzelf en zich waardeloos gaat voelen.

Plaats daar tegenover de situatie in de negentiende eeuw, toen een jong meisje dat tot de burgerij in Engeland behoorde een partner vond door officieel 'haar debuut te maken', dat wil zeggen dat er een bal voor haar werd georganiseerd waarmee werd aangegeven dat ze huwbaar was en wilde kennismaken met mogelijke levenspartners. In die praktijk ligt de bindingsbelofte intrinsiek besloten en vormt ze geen bedreiging voor het zelfbeeld of de autonomie van de vrouw. De intentie om je te binden en te trouwen werd niet tussen haakjes gezet, achtergehouden, opgeschort of verborgen. Sterker: een gebrek aan ernst was gevaarlijk voor de reputatie van mannen en vrouwen op de huwelijksmarkt.

Geliefden verwachten van elkaar respect voor de autonomie, maar ze verwachten ook emotionele naaktheid, argumenteert Illouz. De moderne in-

timiteit houdt in dat je op verbale wijze uitdrukking geeft aan je emoties en dat je die emoties deelt met je partner. Byung-Chul Han – hedendaags Duits cultuurfilosoof, via wiens boeken ik Eva Illouz leerde kennen (hij refereert meerdere keren naar haar) – spreekt in dit verband over de dictatuur van de emotie. Hij omschrijft intimiteit vandaag als transparantie op psychologisch niveau². Zo ook Illouz waar ze uitlegt dat intimiteit gericht is op het verkleinen van de afstand tussen twee personen: de diepere lagen van het ik onthullen; elkaar je diepste geheimen toevertrouwen; je innerlijk tonen en blootleggen; de slaapkamer en het bed delen; en, voor alles, het vrijetijdsgedrag gebruiken als gemeenschappelijk vertrekpunt om samen te zijn en dezelfde ruimte te delen. Vertrouwdheid en nabijheid zijn de voornaamste doelen geworden van paarvorming en samen zijn. Men moet zijn ziel blootleggen of er schort iets aan de relatie. De druk is dus groot om in een relatie de problemen in extenso te bespreken. Een voorbeeld: ik had een man in therapie die vermoedde dat zijn vrouw een relatie had met een andere man. Meneer merkte van alles, maar botste bij zijn vrouw op een muur van stilzwijgen. Zij wou er niet over praten en vond dat hij moeilijk deed. Ze was van mening dat hij geen recht van spreken had en in plaats van te beschuldigen zich beter zou afvragen waarin hij was tekortgeschoten. Wat ze hier precies mee bedoelde kon de man niet zeggen – ze bleef heel vaag in haar uitingen – behalve die ene keer toen ze zei dat hij alleen maar aan zichzelf dacht. Voor meneer was dit een onhoudbare en hopeloze situatie. Hoe meer hij probeerde zijn vrouw aan het spreken te krijgen, hoe meer zij zich terugtrok. In zijn gevoel was hij haar kwijt. Ik vroeg me af en onderzocht of praten hier wel aan de orde was, liet me leiden door mijn vermoeden dat deze relatie dit soort van openheid niet verdroeg. Ik zocht met meneer naar andere manieren om dicht bij zijn vrouw te komen, andere manieren waarop zij zich gehoord of begrepen kon voelen. En dit bleek te werken. Anders dan we vandaag geneigd zijn te geloven dat er ook in een relatie soms dingen zijn waarover men niet moet praten.

Dit boek is een aanrader, maar is niet zonder tekortkomingen. Zijn sterkte is meteen ook zijn zwakte, maar niet iets wat je de schrijfster kwalijk kunt

2 Vergelijk dit met intimiteit in Austens tijd die veel meer voortvloeide uit het (morele) handelen van mensen.

nemen. Elk vogeltje zingt immers zoals het gebekt is. In de sociologie, zegt Illouz, bestaat er geen tegenstelling tussen individu en maatschappij. Gedachten, verlangens en innerlijke conflicten hebben een institutionele en collectieve basis waardoor ze voor mij als psycholoog/psychotherapeut te veralgemenend schrijft, alsof er niet zoiets bestaat als een psyche³. Bovendien hanteert ze een expliciet feministische kijk waardoor haar stellingen bijwijlen een politiek karakter krijgen⁴. Ik krijg een ongemakkelijk gevoel als ze het heeft over 'het emotionele vermijdingsgedrag van mannen', of 'de emotionele overheersing van mannen over vrouwen'. Mannen beschikken volgens haar over veel meer seksuele en emotionele keuze dan vrouwen en dit gebrek aan evenwicht creëert emotionele dominantie. Daar waar ik dacht dat mannen vandaag de dag in emotioneel opzicht achter liggen op vrouwen en zich soms verdrukt voelen, beweert Illouz het omgekeerde. Wellicht bedoelt ze met 'emotionele dominantie' dat vrouwen zich zwakker voelen staan daar valt wel wat voor te zeggen maar toch, hier is weinig zin voor nuance.

Dit doet weinig af van de waarde van dit boek dat ingaat tegen een denken dat alle gewicht op de schouders van het individu legt. De moderne psychologie, veelal intrapsychisch, is hier ook debet aan. Illouz verruimt, kuist het denken en verfrist.

Referenties

Han, B. (2013). *De terugkeer van Eros*. Amsterdam: Van Gennep.

Han, B. (2015). *Psychopolitiek*. Amsterdam: Van Gennep.

Illouz, E. (2015). *Waarom liefde pijn doet. Een sociologische verklaring*. Antwerpen/Amsterdam: De Bezige Bij.

3 In de inleiding van haar boek merkt Illouz eenmalig op dat er grote psychische verschillen tussen mensen kunnen bestaan, maar ze relateert dit meteen door erop te wijzen dat die verschillen ook heel wat maatschappelijke en collectieve componenten bevatten, dikwijls neerkomen op verschillen in maatschappelijke posities en, vooral, door te beklemtonen dat het feit dat we psychologische wezens zijn zelf een sociologisch feit is (cursivering door de auteur).

4 Ze is hier expliciet waar ze zegt dat het emotionele lijden van vrouwen verbonden is met 'de organisatie van economische en politieke macht'.

